

Կայ-ասորեստանյան, հայ-խեթական եւ հայ-ուրացական տեղանունների ու ցեղանունների ընդհանրությունների թեման արծարծելիս, բնականարար, աչի է զարնում այն հանգամանքը, որ սեղազիր արծանագրություններում նրան հիշատակվում են հին արևելյան արխաների դեռի Յայկական լեռնաօջսարի ծեսնարկած նվաճողական արշավանների նկարագրություններով։ Ուստի իննին հասկանալի է, որ Տվյալ դեղուում մենք գործ ունենք ոչ թե ասորեստանյան, խեթական կամ ուրացական, այլ օսար տարածների հետ Յետեարար, երբ մասնագիտական գրականության մեջ երեսն այդ ամենը հաղթառ անվանում են Ասորեստանի, Խեթական թագավորության եւ Ուրարտուի տողոնիմիկա եւ

Սեղազիր աղբյուրները եւ հայ ժողովրդի
կազմակորսան դարձրջանի դասմությունը

Եթոնիիմիկա, աղյա դա ամենեւին լիարժեք չի արտահայտում դասմական իրողությունը:

Կարծում են, որ դրանք ավելի
ուշ սեղազիր աղբյուրներում հի-
շատակված օսար տեղանուններ եւ
ցեղանուններ են ասորեսանցիներ-
ի. խեթերի և ուրարտացիների կող-
մից հարմարեցված իրենց վանկա-
զիր սեղազիր կանոններին. Օր-
նակ, ինչ հայկական Աղճինը սե-
ղազիր աղբյուրներում հիշատա-
կում է «Ալս», «Ալզի» և «Ալզինի»
հոդենիկ հորցորջմամբ խեթերի, ա-
սորեսանցիների և ուրարտացիներ-
ի մոտ. Տայթը «Դայատնի» եւ
«Դիառիսի» ասորեսանցիների եւ
ուրարտացիների մոտ. Կաղմեայ տո-
նը «Կաղմուսի», իսկ Կրեթեացը
«Կիրրուի» ասորեսանցիների մոտ
Տուն Թորգոնայ-ը «Թեզարամ(մ)ա»
եւ «Թիլ Գարիմմու» խեթերի և ա-
սորեսանցիների մոտ. Տանրիթը
«Տումուրրու» ասորեսանցիների,
Ծոփիր «Խուա», «Խուլվա» եւ
«Ծուփանի», իսկ «Սալաթիան»
«Սելիդ», «Սալիդյա», «Սելիսեա»
ասորեսանցիների, խեթերի ու ու-
րարտացիների մոտ եւ այլն:

ՆԵՐՆ նաեւ, որ իրենց անընդմեջ ռազմական արշավանների ընթացքում ասորեսանցիները մուտքան գործել Դայկական լեռնահսարակի հարավային եւ հյուսիսարեւելայան հոկ խեթերը հազվադեղուոսկ արեւմյան որոց աւրածները Այդ դասճառով է հայ-ասորեսարական մանականդ հայ-խեթական եղանականական ընդհանուրությունները կազմում են համեմատաբար ահմանափակ թիվ։ Ինչ Վերաբերում է հայ-ուրարտական տեղանունների ու ցեղանունների ընդհանուր պայմաններին, աղա նրանք կազմում են շատ ավելի տարևարեսի քիւն ու այլը։

Հայոց պատմութեան մասին ազգայի դասկանելի թիվ: Ի սկզբունքում, համարական է, որ բուն ու առաջական տեղանունները սեղագումար, ինչպես հայտնի է, սեղում են առանց արխաների անուններից եւ դիմանուններից, ըստ որում նրանց թիվը, որիան է տարօրինակ թվա, չի ասնում նույնիսկ եթե ասնակի:

Ենթով վերոհիշյալից, դժվար չէ յոհել, որ հայ-ուրարտական տեղանունների ու ցեղանունների ընդհանություններն առծարծվող հիմնաւացում տեսլ է գրավեն կենտրոնացան տեղ: Ուստի դատահական չէ, որ ասմազիտական գրականության մեջ դրան ակսել են բացահայտվել ենթաւութեան սեղագումար աղբյունների վեանությունից եւ նրանց առաջին ուստանակութեան մասին:

Մասարակություններից մկան է Ասմազյան գրականության և բացահայտվել է հայ-ասուրեական, հայ-խեթական և հայ-ուրական բազում տեղանունների այլ ուղղադրումների մի ամրող շարժում։ Դրանցից են Էնգիստ-Անձիսը, Ալիսա-Կողիսը, Արծանիս-Արածան, Կուլլիմերի-Կուլլմերի-Քրիմարը, Արկասու-Սարասը, Լիլիթը և այլ անուններ։

կերտը, Տուշտա-Տոսող, Թումիչեկի-
թմնիսը, ԱնաշԵ-Ալաւերտը, Զուա-
նի-Զիվինը, Կուլիհանի-Կուլիզանը,
Տուարածինի Խուրի-Տուարածառա-
փը, Զաբախա-Զավախինը, Կատա-
զա-Կղարջը, Արիլիանի-Արեղեանը,
Արունի-Դավճունինը, Այիա-Աղիովի-
տը, Ուտեխի-Արցախը, Երիկուախի-
Ուկովին, Կուտումբ-Կոտոմը, Տա-
րիունի-Դարույնինը, Գիառնիանի-
Գառնին, Թարրաք-Թրաքախն, Ծու-
լուկու-Ծողուկը եւ այլն:

որ հաղորդման քուն նոյատակը ոչ
այդ ընդհանրությունների սովորությունը արտացոլում է, այլ դրանց սովորությունների ամենակած դաշտմական արմատների սպահայումը:

Այստեղ, առաջին հերթին, Վերին Ստիծանի կարեւոր խնդիր է դարձու, թե արդյոք և սվյալ դեմքում մենք ուժություն ունեն իին արեւելյան, թե այն հայկական տեղանունների ու գողանունների հետ։ Այդ հարցին դատիչ դատասխան կարող են տալ անշտեղ սեղմագիր, այնուև էլ իին այկական գրավոր ադրյունները։

Օրինակ, ասորեստանյան, խեթական և ուրարտական սեղմագիր ադրյունները վկայում են, որ դրանք ինքը կազմանել են օսար Տարածներ, որոնք իին արեւելյան արևաներն ասուատակել կամ երկարատել եւ հայտափառ դայլարից հետո նվաճել են աշխարհներու արշավանդներով։ Ինչ վերաբերում է իին հայկական գրավոր ադրյուններին, առաջ նրանք այդ աշխարհները ներկայացնում են որոյն դաշտմական Դայաստանի համարատասխան նահանգներ, զավածքներ, քնակատեղիներ եւ աշխարհագլուխան առ մեսալութեր։

կամ այլ միավորներ։ Դեսեւաբար, ասվածից եւ հայ-առեստանյան, հայ-խեթական եւ այ-ուրարտական համադրություննից հսակ երեւում է, որ դրանք, նոկասկած, դեմք է դասել հին հայ-ական տողոնիմների, երնոնիմների հիդրոնիմների շարք։ Ասդարարով կամ նվաճելով այդ նահանգըն ու զավանոները, հին արեւելյան թագավորը, քնականաբար, սիդմած են եղել Երանց հայկական հոդումներն արձանագրություններ և հարմարեցնել իրենց վաճագիր պայազի կանոններին։ Դա է դասկան իրողությունը։

Մյուս կղղմից, ասորեստանյան սեպագիր աղբյուրները վկայում են, որ ուստի ցեղային միությունների դաշտացանի ուրարտացիները մ. թ. ա. III-IX դարերում Դայկական լեռնաշարի խորեն են աստիճանաբար դրահանցել հարավից (Տիգրիսի Մօծ Զարի Վերին հոսանքներից) այս հայկական ցեղերի ու ցեղային ուրբյունների համար դիմադրության դայմաններում: Դա հաստատվում է հասկացես մ. թ. ա. XIII դար ասորեստանյան թագավոր Սալսնասար Իհ Մի արձանագրության հիշատակված Ուրուարի ցեղաց միության 8 մարզերի Խիսմեի, ատկունի, Բարգունի, Սալուայի, այիլայի, Լուսասի, Նիսիուսերի:

այլայի, Շուշայի, Սիլիոյախտիի
Զինգումի տեղադրումներով։
Նույնիսկ Կանա լի ավազանում
հարակից տարածներում ուրա-
սիները հաստավել են սոսկ մ.թ.
IX դարի կեսերին դիտականու-
ան ստեղծման դահին։ Եթե այդ
ամանակ է այստեղ նրան սկզբում
մնադրել են իրենց Արծաւկու-Արծ-
ակ ավելի ուշ Տուույա-Տուու

Ինչ վերաբերում է Դայկական լեռ
նաշխարհի հյուսիսային նահանգ
ներին ու զավառներին, աղա այս-
տեղ ուրարտացիները երեացել են
սոսկ մ. թ. ա. IX դարի վերջերին կամ
VIII դարի սկզբներին: Խոկ մ. թ. ա.
VII դարում Ուրարտուի անկման դա-
րացանում, երբ կորսվում էին նախ-
կինում նրա ծեռ քերած մարգերը
հարավում եւ այլուր, վերելք աղրող
հայկական ցեղերն ու ցեղային
միություններն իրենց հյուսիսային
տարածքներից ասիծանաբար դուրս
են մղում ուրարտացիներին եւ զա-
մուս նախնական սահմանափակ
տարածին Վանա լճի ավազանին
եւ նրա ցղակային: Փոքրիչաստ հե-
ռավոր տարածիներից հյուսիսում, որ-
պան մեզ հայտնի է, Ուրարտուի կազ-
մում, ընդհուլ նրա կործանումը շա-
ռունակում է մնալ սոսկ Արարա-

յան դաւավայրի Վազա երկիրը
թեյշերախնի վարչատեսական
վենտրոնով։
Այսդիսով, սեղագիր աղբյունների
ու հին հայկական տեղանունների ու
ցեղանունների ընդհանրությունների
կարագույրի հետևում թամնված է
կաղ հայկական ցեղերի ու ցեղային
միությունների տարածնան արեալը
մ. թ. II-ի հազարամյակներում լայ-
նատարած Դայկական լեռնաշխար-
հում հյուսիսում մինչեւ դասմա-
կան Կղաքը եւ Զավախս, հյուսիս-
արեւմուտքում մինչեւ դասմական
Տայ, հյուսիս-արեւելում մինչեւ Սե-
ւանա լճի ավազանը, Գեղամա լեռ-
ները եւ Արցախ, արեւելում մինչեւ
Ուրմիա լճին արեւելից հարող ըր-
ջանները, արեւմուտքում մինչեւ անդ-
րեկրայան մի շարք տարածներ, իսկ
հարավում մինչեւ Տիգրիսի եւ Սեծ
Զարի վերին հոսանքները։
Այս հանգամանքը, որ հայերը
հնուց եղել են Դայկական լեռնաշ-
խարիի տեղաբնիկները, աղա հայ-
աստեսանյան, հայ-խերական եւ
հայ-ուրարտական տեղանվանական
ընդհանրությունների հետ, հաստա-

Վում է նաև մի շարֆ այլ հավասի կովաններով։
Ի դեռ, հայերի երնոգենեզի վերաբերյալ առաջ խաչված միգրացիոն տեսությունը Բայկանուներից հայերենի հներվողական լեզու լինելու հիման վրա, վաղուց առելի է իր դար։ Նորագույն հայտնագործումներն ը, ընդհակառակը, վկայում են, որ հներվողական նախացեղերի հայենից եղել են Դայկական լեռնաշարիք եւ հարակից տարածվութը։ Ու հիմնավորվում է նաև հայերենից եւ սեղագիր ակկադենի, հայենից եւ սեղագիր ուրարտենի ընդամուրություններով։

Ներկայումս դարձվել է, որ հնդեպ-
ողական հայերենի բառաղացարի
ի հարուս ժերս, որը չի առնչվում
նոնեվրողական արմատներին, բա-
յական համոզիչ հիմնավորվում է
ենալեզու ակադերենի (ասսուրա-
արելերենի) հետ անվիճելի աղեր-
երով: Դա վկայում է, որ հայերը, հա-
նայն դեղոս, սկսած մ.թ.ա. III հա-
յարամյակի վերջերից կամ II հազա-
րյակի սկզբներից, եղել են ակ-
ադեների եւ ասորեստանցիների ու
արելացիների հյուսիսային հարե-
անները: Դեսեւաքար, իննին հաս-
անալի է, որ բառաղացարային
սյունիանությունները, ավելի
իշտ սեմալեզու ակադերենի ուս-

Հայութ ազգայինը բա-
աղաւարի առկայությունը հնդկա-
ողական հայերենում արդյունք է
աղ հայկական ցեղերի և ակադ-
երի կամ ասսուաքաբելացիների
աղաքական ու սնտեսական հինա-
ուրց դարավոր սփունների:

Չափ ավելի վատահ կարելի է ող-
ել հնդեվրոպական հայերենի և ոչ
նորագույն ուսարեթնի բա-
անեթին պահանջական հայութը հայ-
ուրց դարավոր սփունների:

թենի բառադաշտի ներքափակ
ցումն ուրարտեն եւ, հակադարձ
ուրարտենի բառամթերի ներքա-
փանցումը հայերեն ընթացել ե-
ւաս ավելի բարենպաստ դայնան
ներում: Այդ կադակցությամբ դես-
է նկատի ունենալ այն կարեւոր հան-
գամանից, որ Վաղ հայկական ցե-
ղերն ու ցեղային միությունները ե-
ղեականության դարաւորանի ու-
րարտացիները համարյա երեւ երկա-
ու ծիզ հարյուրամյակներ առաս-
տան են գտել կողմ-կողմի միեւնույն
ընդարձակ տարածում ողջ Դայկա-
կան լեռնաշխարհում:

Այսու կողմից, դժվար չէ նշարել
որ իին հայկական նահանգներն ու
զավաները սեղագիր աղբյուրնե-
րում հիշատակվում են իին արեւե-
լյան զաքիչների ասդատակելու
կամ գալեթու խառաջութանը

զաս զավեթիւ զարյացությասը

Վավերագրություն
միայնակ
ՏՎՐԵՑՆԵՐԻ ԿՅԱՆՄԻՋ

Գրող, իրաղարակախոս Սարգս Ղուկասյանին վերջերս հանդիմեցի ծաղկաձորում՝ գրողների ստեղծագործական տաճարությանը: Բնավորությամբ սաստիկ անհանգիս Սարգս Ղուկասյանը սոսկ հանգստի նղատակով չէր այնտեղ: Անչափ ոգեւորշված էր իր նոր «Վկայություն 20-րդ դարի» գրքով, որի վերջին գրառումներն են անուն: Միայնակ տարեցներին խնամող «Առաքելություն Դայաստան» բարեգործական կազմակերպությունը մեկ տարի առաջ դիմել է նրան, տարեցներից 50-ի կենսագրությունը գրի առնելու ու գրելու անվիճելու առաջարկով:

«Նրանց կենսագրությունները գրի առնելիս աշխերիս առաջ բացվեցին 20-րդ դարի դասմության մի ժամկետներ, որոնք դժոխվի են Վերածել հայության կյանքը։ Առաջինը դարասկզբի Դայոց ցեղասպանությունն էր, որի ականատեսները հոգեղոսն ու Ֆիզիկադիմոս մինչ օրս կրում են դրա անդառնալի հետեւանները։ Երկրորդը՝ 1920-30 թթ. կուլակարափությունը, երբ աշխատասեր մարդկանց ողջ ունեցվածքը յուրացրեցին ու նրանց աղքա-
տա դարձեցին։ Երրորդը՝ 1936-38 թթ. ստալինյան ախորի օրջանը, որի ընթացքում հազարավոր ընտանիքներ կրեցին «ախորյալ» ոինակը, դրան հաջորդեց 1949 թվականի զանգվածային ախորն Ալբայի երկրամաս։

Եվ Վերջապես Վերջին ժերզ Արցախյան դատերազմն էր, որի հետեւանով փախստական դարձան մեծ քվով հայեր Բաբկից, Կիրովարադից (Գանձակ), «Դաշտանից եւ այլ բաղադրերից», հուզմունով դամբեց Տկնակասյանը:

Յիշյալ բոլոր ժերտերից հերոսներ կան նրա գրում. դրանք կամ ականատեսներ են, կամ էլ Վերջիններիս զավակները: Մեկ տարի անընդմեջ, անգամ խստաշունչ ծմուան ցրին, երբ տարեցներից շատերն անկողնային վիճակում էին, նա այցելել ու մեկիկ-մեկիկ գրուցել է նրանց հետ, հաճախ հորոված վետակից դասմություններից, որովհետեւ ուրախ դատմություն գրեթ չի եղել:

«Ծաս տառապեցի նրանց դաժան
ծակատագրերի համար, բայց հաս-
կացա, որ փիկում եմ նախորդ դարի
մեր ղամության վերջին թեկորները,
որոնք արդեն անհետացման եզրին են:
Նրանց մի մասն ականատեսների չա-
փազանց արժեխավոր վկայությունն
է: Swartցներից երկուսը վերջերս մա-
տացան. մեկը Սեծ Եղենի ականա-
տես էր, մյուսը՝ Նշանավոր Վիրա-
ռույժ», ասաց Տիկին Պոլիսանոն:

Սեր գրույցի ընթացքում նա դաս-
տեց մի խանչիսի մասին։ Խրանցից
մեկի՝ Սոսկվայի կոնսերվատորիայի
ասոյիրանց, Արամ Խաչատրյանի մա-
սին առաջին գիտական թեզի հեղի-
նակ, 87-ամյա Դաշնակահարութի-
ելոնա Կարազյուսանի կյանքի դաս-
տուրյունը մի խանի ամիս առաջ
ժղագրվել է «Գրական թերութ»։ Դա
այնտեղ է ոգեւորել Երան, որ իրեւ
փոխհատուցում, ծմբան ցրցից կուչ ե-
կած, սառած մատները մի խանի օր սավ-
քի մեջ է դրել հյուտերի հանար Շո-
դեն, Կոմիտաս, Արամ Խաչատրյան
նվագելու համար։

Յուղիչ է նաև Արեւմսյան Դայաստանի Մը գավառի Դարամիկ գյուղում 1901 թվականին ծնված Լուսիկ Գալսյանի կյանքի դատմությունը, որ կոչվում է «102 ծաղիկ Լուսիկի դաւեղարձին»։ Եղեռնից մազաղութք, նա աղբել է Գյումրիի որբանոցում, Կրել բազում դառնություններ։ «ճամփա և սվեր, բող Սուր գա, ինձի տանի քաղեց։ Շատ աղբելն է բանն Իւ...»

Բոլոր ղամություններն են հետաքրքրական են ու գրավիչ, բանզի բացահայտում են հայ մարդու ճակատագիրը, բարդ եռույունը, աշխարհօնկացումն ու կյանքի փիլիսոփայությունը:

«Կցանկանայի, որ հատկապես բ

Երիտասարդներն ընթերցեն այս գիրքս, որը պայմանավոր է դասեր և աշխարհու դասական ժամանակներում տառապահած մարդկանց կյանքից ու համարուեն դայլարեն դաժան ու չար եւ եւույրների դեմ: Տավուա են, որ երիտասարդներից առեջ ծերությունը առանձանական է կյանքի նվաստացուցիչ գործառնություն ու մի տեսակ խուսափություն են ունենալու համար: Ամեն մարդ ունի հղարտակ և առաջարկ իր ապրանքային անգամ ունենալու համար: Ամեն մարդ ունի հղարտակ և առաջարկ իր ապրանքային անգամ ունենալու համար:

